

4. *Rezeda Kázmértól Bródy Sándorig (Krúdy Gyula)*

Írók, hírlapírók, szerkesztők, színésznők; szerkesztőségekben, kávéházakban zajló irodalmi élet . . . Mindezek *Krúdy Gyulára*, a századelő magyar prózájának egyik legjelentősebb képviselőjére

utalnak. A századelő esztétizmusa és művészetkultusza nem véletlenül juttatja eszünkbe az író nevét. *Fábri Anna* külön tanulmányt szentel az irodalom *Krúdy* műveiben megmutatkozó kultuszának³⁵, *Bodnár György* pedig a művészregényről szóló tanulmányában arról ír, hogy „[A] magyar modernség kialakulásának korában (. . .) a magyar művészregény legérvényesebb szintézisét (. . .) Krúdy Gyula teremtette meg (. . .)”³⁶ *Bodnár* e kérdés kapcsán *Krúdy A vörös postakocsi* (1913) című regényét szemléli, mondván, hogy benne az író „impreszionizmusból, álomképekből, s a nagyvárossá növebbő Bohém Budapest helyszíneinek pasztelles felidezéséből létregényt komponált”.³⁷ Bár *Krúdy* e regényében Rezeda Kázmér „művészetgyanús” figura (állástalan költő és vidéki hírlapíró), s mellette ott van két színésznő is (közülük Horváth Klára „drámai színésznő”), *A vörös postakocsi* mégsem tekinthető művészregénynek, hiszen a mű elsősorban a nagyvárossá növebbő Budapest regénye, s a művészet regénybe foglalt toposzai is e Budapest-képnek rendelődnek alá, annak részei. A pénz és a szerelem s a bennük tükröződő értékválság kérdéseit feszegeti *Krúdy A vörös postakocsi* lapjain, s a műben felléptetett művészhsők esetében sem művész voltak hangsúlyozott. „A regény csakugyan olvasható Budapest erkölcsi vádirataként is” – írja róla *Sánta Gábor*³⁸, aki a dualizmus korszakának Budapest-irodalmáról szóló könyvében külön fejezetet szentel „Krúdy Gyula Budapestjé”-nek, körüljárván az író Budapest-regényeit, köztük *A vörös postakocsi* címűt is. S ha *Krúdy* e regényére *Bodnár György* tanulmányának idézett mondata irányította a figyelmünket, a mű és a művészregény viszonyáról való szemlélődésünket is az ő azon mondatával zárjuk, amelyet sokkal találóbbnak vélünk *A vörös postakocsi* lényegbeli vonásainak összefoglalását illetően: „Krúdy e regénye valóságos szociológiai és művelődéstörténeti térképe a nagyvárossá alakuló Pest-Budának.”³⁹

„A húszas évek elején Krúdy Gyula művészi pályájának csúcsán állt, és egy művészregénnyel búcsúzott nagy korszakának világtól (. . .)” – írja *Bori Imre Krúdy*-monográfiájában.⁴⁰ *Bori a Hét Bagoly* (1922) című *Krúdy*-regényre utal, amelynek keletkezését *A Gide A pénzhamisítók* című művével hozza összefüggésbe, mondván, hogy „nem véletlen, hogy Krúdy is a regényírásról ír regényt”.⁴¹ A mű egy metatextuális szöveghelyén az író ironikus-önironikus hangon „szól ki” a műből, s a maga írói vágyáról ad hírt: „Az író nagyon szeretne az egész regényben mindvégig arról írni, hogyan evett és ivott a bölcs öregúr, szeretné elmondani későbbi vitatkozását Klein vendéglőssel a csíklevés felett, (. . .) az író szeretné pontosan leírni mindazokat a szavakat, amelyeket Szomjas Gusztáv úr nemcsak

ebéd közben az ételekhez, de ebéd után a borospoharakhoz intézett, ámde az író tudja, hogy olvasói mást várnak tőle. A szerelem rejtélyes útjai vonzzák az olvasónők érdeklődését.”⁴² Az önirónia a *Krúdy*-művek kulináris vonatkozásait érinti, az irónia nyilai pedig a kor olvasói igényeit célozzák meg. Hogy az elüzletiesedett kor egyetlen megmaradt olvasói a nők („Magyarországon csak a nők olvasnak . . .”), azt már a regény egyik mellékszereplője, Erdélyi Gyula mondja ki, akinek laptervében szintén a nőolvasók igényei fogalmazódnak meg: „Legyen abban az újságban divatlevél, szakácskönyv, fehérneművarrás, zöld boríték, amelyen a nők egymással cseveghetnek, azonkívül minden számban közölni kell egy-két jelesebb honleány arcképét. (. . .) Egy eszményi hazai újságban annak is benne kell lenni, mikor főzön a gazdasszony paradicsomlevest, és mikor káposztalevest. Meg kell írni, hogy egy honleánynak hány pár harisnyája legyen, és mit kell felelni, ha a második négyesre kéri őt a táncos? A mi közönségünk tanácsadó jó barátot keres hírlapjaiban. A napilapokban is a legkeresettebb olvasmányok a szerkesztői üzenetek és az apróhirdetések.”⁴³

A nagyvárossá váló Budapesten az irodalom a nők és a szerelem relációival nő egybe. A regény egyik főhősének, Józsiásnak, a harmincéves írónak több megnyilatkozásából is ez olvasható ki. Józsiás Szomjas Gusztinak, a fővárosba érkező idős úrnak arról vall, hogy irigységből, kenyérkereset céljából, valamint a nők miatt ír, akik műveinek alakjait „magukban vélik feltalálni”. „Mostanában is két nőt sikerült meghódítani a legutóbbi beszélyemmel (. . .) A műveltebb polgári úrnők mindig nagyra becsülik, ha az író róluk veszi mintáját” – mondja Józsiás.⁴⁴ Irodalom és szerelem (nők) szimbiozisa utal az elbeszélő is („Józsiás, mint korának gyermeke: komolyan szenvedett a szerelem miatt, de még jobban az irodalom miatt”⁴⁵), s Józsiás is, amikor Leonóra elvesztése után pillanatnyi helyzetét kettős hiányként éli meg. („Nincs eladásra való kézírata, nincs Leonórája.”⁴⁶) Nem véletlen hát, hogy tervbe vett művének (*Az Udvarlás Könyve*) tárgyát és leendő hőst is a nők és a szerelem viszonylatrendszerében képzele el: „hősöm egy falra festett kép, mondjuk, a Váci utcában, ahol az előkelő hölgyvilág mindennapi sétáját szokta elvégezni: itt áll ő daliásan, pomádésan, fodrosan, rózsaszínű arccal már hosszabb idő óta. (. . .) És minden elhaladó szép nőnek a régi hévvel udvarol. (. . .) Ez a festett arcú úr az örök gavallér, akiről mindig álmodoztak a hiú nők. (. . .) Ő az, aki fejből tudja Puskin mostanában divatos *Anyegin*-jéből a szerelemre vonatkozó strófákat; ő az, akire a legtöbb nő gondol, mint az örökhű lovagra, a kifogástalan udvarlóra, az önfeláldozó szerelmesre . . .

(...) Az örök szerelmes”.⁴⁷ S az sem véletlen, hogy Józsiásban csak másik szerelme, Zsófia lát nagy írói („Te vagy a legnagyobb magyar író – felelte Zsófia, és ajkát csókra nyújtotta.”⁴⁸), valamint hogy *Krúdy* e fiatal íróhőse naplóírói szokását is „hajdanában érzelmes nőktől tanulta”.⁴⁹ Az irodalom, a nők és a szerelem egybenövésének e példái a *Hét Bagoly*ban arra utalnak, hogy a művészettel kapcsolatos kérdések nem a művészlét kérdései. A regény művészet és élet szembenálló relációi helyett az irodalmat s annak műbeli képviselőit is az élet kiszolgálójaként ábrázolja, annak rendeli alá. „A művészet kérdései a *Hét Bagoly* tükrében tulajdonképpen az élet kérdései, az ember megváltozott társadalmi helyzetének a problémái, az új erkölcsi világrénd reflexei” – mondja *Bori Imre*.⁵⁰ A regény ezen attitűdjét képezi le szinte emblematikusan a két szereplő cselekményben betöltött szerepe is: Józsiás inkább hősszerelmes mint író, s tervbe vett művét sem írja meg, Szomjas Guszti pedig, aki azért érkezik a fővárosba, hogy élete örökös ábrándjának tegyen eleget, hogy az irodalomnak szentelje hátralevő éveit, csak halogatja az írást, s ahelyett, hogy valóban „az írók nemes céhéhez” tartozna, vén gavallérként és tanácsadóként inkább Józsiás szerelmi kapcsolatainak a nyomába ered.

Krúdy a szerelem és a nők megjelenítésekor *A vörös postakocsi*-ban alkalmazott írói eljárásához hasonlóan a modernizálódó Budapestről, tágabb értelemben pedig a megváltozott korról s annak erkölcsi és értékviságáról fest képet. A *Hét Bagoly* tematikai kontrasztját emiatt nem is művészet és élet, hanem a jelen és a múlt, a régi és az új szembenállásában kell keresnünk. Míg *A vörös postakocsi*ban *Krúdy* e reláció egyik aspektusára, a jelen megváltozott világára helyezi a hangsúlyt, a *Hét Bagoly*ban ábrázolt világot folyamatosan a régi és az új kontrasztjában láttatja. Művének két főhősét is e kettős időkoordinátába állítja. Szomjas Guszti a múltat képviseli⁵¹: a „régit világot” keresi Pesten, „mámoros, ha múlt időkről beszél”, s elmúlt ifjúkorának ábrándjait kergeti (íróvá lenni s fellelni régi szerelmét, Szepesinét), fiatal barátja, Józsiás pedig életkorával és érvényesülési vágyával a megváltozott, új világ, a jelen embere. Ám Józsiás csak megkísérel az új kor kívánalmainak megfelelni – lelke legmélyén hozzá is a régi idők ízlésvilága áll közel („a romantikának vége, megbukott egész Európában” – mondja⁵²), s tervbe vett művét, az Udvarlás Könyvét sem tudja megírni, mert hőse (a *Krúdy*-művekből ismert) Nagybotos Viola is a letűnt kor figurája – „régit gavallér”. (Erdélyi Gyula, a Szegény Dezső szerzője is kéziratban őrzi legfőbb művét, mert a korszellem befellegzett a régi íróknak.) Szomjas Guszti majd tételesen is kifejtji a múlt („a mi időnk”)

és a jelen, a „mai új világ” között észlelhető változásokat. Ő az a szereplő, aki nevén is nevezi a két szemben álló időszakot: a múlt század a régi Magyarország, a régi emberek, a „dicső magyar múlt idők”, a csendes élet, a hosszú életkor, a hit időszaka, a jelen új világa pedig a századvég, a fin de siècle, amelynek új emberfajtája „felfalja a régi, kivénült, szakállas fajtát, mely mindenféle ideálokkal jött a földre. A borotvált patkányok összerágicsálják a régi világot”.⁵³

A regényben ábrázolt századvégi Budapest a két világ határán áll. Hősei a múlt századot búcsúztatják nosztalgikusan, s az új század eljövetele elé néznek, amely értékviszálgával (az irodalomban is) már jelt adott magáról. Ennek az új világnak az életreceptjét előbb Leonóra, majd Szomjas Guszti fogalmazza meg Józsiás számára.⁵⁴ A *Hét Bagoly* regényszövege e tekintetben a korrajzregényhez áll közel. Am *Krúdy* e regényében ugyanakkor *irodalmian* felfogott világot állít elénk. A *Hét Bagoly* cselekményének helyszínei irodalmi szerkesztőségek, irodalmi kávéházak, olyan „szent helyek”⁵⁵, mint pl. Kemény Zsigmond egykori háza, a Margit-sziget, amely olyan, mint Jókai Senki-szigete, s ahol a regény egyik nőszereplője, Zsófia még látta Arany Jánost. Szomjas Guszti a Rondóban Jászai Marit, Ambros Zoltánt, Bródy Sándort, Vajda Jánost látja, de elhangzik Tompa, Petőfi, Mikszáth, Jókai, Gárdonyi, Szomory, Reviczky stb. neve is.

A *Hét Bagoly*ban szinte minden olyan irodalmi toposz megjelenik, amelyeket *Fábri Anna* az irodalmi kultusz *Krúdynál* tapasztalható alakváltozatairól felsorol. „A kultusz egyszerre tárgya és közege a Krúdy-műveknek, minthogy a hősöknek és az elbeszélőnek egyaránt személyes köze van alakváltozataikhoz. A profán kultusz a világ megkettőződésének egyik lehetősége: a felmagasztalt (a szent) mögött mindig ott áll a közönséges, a mindennapi. Elmondható, hogy a Krúdy-hősök többsége a világkettőzés, egyszersmind pedig a kultuszteremtés (vagy -ápolás) kényszerében létezik (. . .) Krúdy, minden más magyar írótól különbözve, az irodalmat magát is megjelenítette műveiben” – írja *Fábri Anna* említett tanulmányában.⁵⁶ *Krúdy* a *Hét Bagoly*ban is „kor- és környezetfestő erőt tulajdonít az írók neveinek”, megidézésük gesztusából egyaránt kikövetkeztethető a kegyelet hangja, de az ironia is, minthogy a megidézett írók, „mint a többi illuzionisták (...) egyfelől kiszolgálják a közönséget (...), másfelől pedig formát, keretet, kifejezést adnak a kínzó, de tárgyu-
kat megnevezni nem tudó hiányérzeteknek”.⁵⁷ E *Krúdy*-regény valóban az irodalmi kultusz gazdag alakváltozatait sorakoztatja fel. A régi Pest, ahol Erdélyi Gyula a legjobban érzi magát, „tele van költők sóhajtásaival”, Józsiás a „bolond” Kemény Zsigmonddal szeretne cserélni, s olyan regényeket írni, mint a Zord idő, a Mar-

git-szigeten olyan fogadalmat tesz, hogy többet fog dolgozni, mint Jókai – annyit, „mint a francia Balzac”, s Reviczkyt idézi, igazat adva a költőnek, hogy „A világ csak hangulat”⁵⁸ stb.

A műben szereplő toposzok is a kettős időkoordinátát képezik le. A szereplők dialógusaiban distancia teremődik a jelen és a múlt írói, költői között, s e kettősségben is az (irodalomban is tapasztalható) változások tükröződnek.

A *Hét Bagoly* valóban „a századvég magyar irodalmának a regénye is”⁵⁹, de oly módon, hogy *Krúdy* ebben „az irodalom elközönségesedésének szentelt”⁶⁰ regényében a kor íróinak és irodalmának értékválságán keresztül a századforduló értékválságát szemlélteti. A *Hét Bagoly* e vonása révén a korrajzregény és a művészregény határzónájában helyezhető el, s műfaját legpontosabban talán az „irodalmiasított” korrajzregény elnevezésben jelölhetjük ki. „Tünetértékű, hogy a naturalizmuson túljutott magyar modernség a regényben a művész-témát is a polgárosodás kultúrkritikai megközelítésére használja fel. Az 1914 utáni nagy számú magyar művészregény egyidejűleg korrajz is, de ebben az irodalom és a művészet főleg dokumentációs forrás a magyar társadalmi modernizáció elmentmondásainak bizonyításához” – írja *Bodnár György*.⁶¹ *Krúdy* e regénye is a művészregények e sorába tartozik. (*Bodnár* feltehetőleg ilyen értelemben nevezi *Krúdyt* a magyar művészregény szintézis-teremtőjének.)

A *Krúdy*-regényben a dokumentáris jelleg még hangsúlyosabban van jelen, mint *Kaffka Margit Állomások* című művében. Szomjas Guszti regénybeli alakja mögött Kálnay László személye sejlik fel, Józsiás alakja önéletrajzi utalásokat rejt⁶², Erdélyi Gyula regénybeli alakja, s a műben a vele egyetemben megidézett számos író, írónő, költő és költőnő jelenléte arra utal, hogy a regény nemcsak műfajváltozatok határán, hanem fikció és ténszerűség kényes határvonalain is mozog. A *Hét Bagoly* sűrítve prezentálja ezt a más *Krúdy*-művekből is ismerős írói eljárást, s ily módon lesz a szerző „legirodalmibb” korrajzregényévé.

Az értékválság aspektusából szemlélve ugyanakkor tünetértékűnek tekinthető, hogy a regényben szereplő íróhősök (és a megidézettek közül is sokan) kisszerű írók, ügyeskedők. A fikció keretein belül nincs egyetlen jelentős alkotó sem, így a közöttük és a fikción kívülről megidézettek között érezhető értékdistancia van – emiatt is lesz a megidézett írók többsége a regényben követendő példává, eszményé.

A húszas évek folyamán íródott később *Krúdy*-művek még inkább kiélezik fikció és valóság határvonalainak problematikusságát. Az

Ady Endre éjszakái (1925), valamint a *Bródy Sándor vagy a nap lovagja* (1925–27) című alkotások bizonyítják ezt az írói eljárást, s e művek műfaji problematikusságára utalnak a rájuk vonatkoztatott, eltérő műfajmegnevezések is. *Bori Imre a Bródy Sándor...*-ra vonatkozóan művészregényről, cikk-regényről⁶³, életrajzról beszél, valamint arról, hogy „lapjai akár egy igazi regény lapjai is lehetnének”⁶⁴, *Fábri Anna* pedig az *Ady Endre éjszakái* című kötet utószavában arról ír, hogy „Krúdy, talán a századelő divatjára visszaemlékezve, a korfestő művészregény lehetőségét kereste Ady korának és személyének legendáriumát építgetve, s egy írói módszert tökéletesített ki”.⁶⁵ E két *Krúdy*-mű műfaji besorolhatóságának nehézségei arra utalnak, hogy bennük már maga a regény mint fikciós mű kérdőjeleződik meg. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy pl. a *Bródy Sándor...* (sok más írói életrajzi portréval egyetemben) *Krúdy Írói arcképek* (1957) című kétkötetes művében kapott helyet.

Krúdy Gyula gazdag regényírói opusa még egy művészregényt kínál. *A költő és a leányzó* (1925) című kisregény cselekménye a Margit-szigeten játszódik, ahol a kisregény főhőse, az idős, világtalan költő, Esztergomi Tivadar éli szegényes és magányos életét, feleségének tollába mondvá verseit és regényeit. Esztergomi a történet idejében épp a Szép Magyarország regénye című művén dolgozik, amely fiatalságának, „boldog korszak”-ának csalódásokkal és sikerekkel teli éveiről szól.

Krúdy e kisregényének története is a fikcióból kivezető irodalmi toposzok között kering: a Margit-szigeten ott látjuk Arany János fehér márványszobrát, a főhős az Aranyemberre gondol, s lakását is olyannak látja, mint a megidézett Jókai-hős otthonát a Senki-szigetén, éjjel Bródy Sándorról álmodik, de más írók és írónők nevei is előfordulnak a regényben.

Egy napon Füzi Geraldine, a feleség vidéki unokatestvére látogatja meg Esztergomiékat, aki, elunva a vidéki élet eseménytelenségét, társasági életet kíván élni a fővárosban, s ehhez az idős költő hírnevét szeretné felhasználni. Míg Esztergomi Tivadar a világtól elvonultan éli napjait, Geraldine a jelen és a jövő s a nagyvilági történések jegyében akar élni, s ide szeretné magával csalogatni az idős író, hogy írói hírnevével segítse elő a lány érvényesülését, karrierjét. „Ha az öreget rá tudom venni, hogy álljon be majomnak, akit mutogatni én fogok, akkor bizonyosan társasághoz jutok előbb-utóbb” – mondja Geraldine.⁶⁶

Füzi Geraldine az „új idők” más *Krúdy*-regényekből is ismert karrierista törtetőinek halvány mása, „átkozott démon”, akit a regény végén az író felesége elkerget. Esztergomi Tivadarban nem

nehéz felismerni az ekkor már a Margit-szigeten élő *Krúdy* önéletrajzi vonásait. Ám a kisregényben nemcsak Geraldine halvány figura, hanem szinte mindegyik hőse az, s maga a mű is halvány, erőtlen alkotás. *Bori Imre A költő és a leányzó*t *Krúdy* tízes évekbeli szépírói teljesítményeihez hasonlítja, mondván, hogy „[A]z író a maga pillanatnyi gondolataiból, keservéből és mellőzöttségi érzéséből sokkal többet adott hozzá, mint talán szükséges lett volna. Az önéletrajziság ugyanis nem felemelte, hanem lehúzta a regényt (. . .)”⁶⁷

A Hét Bagoly és *A költő és a leányzó* már eloldódik a század eleji magyar regény paradigmájától, s a húszas éveknek abba a vonulataiba tartozik, amelybe pl. *Kosztolányi Dezső* regényei is.